
КУЦИН Е.К.,

аспірант, асистент кафедри співу,
диригування та музично-теоретичних
дисциплін, Мукачівський державний
університет, м. Мукачево, Україна

ПРОВЕДЕННЯ ІГОР-КАЗОК У ПІСОЧНИЦІ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ЖИТТІ ДІТЕЙ ІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИМИ ПРОБЛЕМАМИ

У статті показана можливість використання пісочної арт-технології в роботі з дітьми молодшого віку. Описано ресурси піску як художнього матеріалу. Казкотерапія на піску органічно вписується в ігрову діяльність дітей, не створює додаткової напруги для дитини, яка відчував стрес після пережитої травматичної, стресової ситуації. Вона відволікає дітей від значущих переживань, оживляє сферу фізичних відчуттів, заблокованих в результаті психічної травми, не розвиває втомлюваність, так як базується на вже сформованих навичках і вміннях.

Ключові слова: пісочна арт-технологія, раннє дитинство, дошкільний вік, креативна педагогіка, дошкільна освіта.

В статье показана возможность использования песочной арт-технологии в работе с детьми младшего возраста. Сказкотерапия на песке органично вписывается в игровую деятельность детей, не создает дополнительного напряжения для ребенка, который чувствовал стресс после пережитой травматической, стрессовой ситуации. Она отвлекает детей от значимых переживаний, оживляет сферу физических ощущений, заблокированных в результате психической травмы, не развивает усталости, так как базируется на уже сформированных навыках и умениях.

Ключевые слова: песочная арт-технология, раннее детство, дошкольный возраст, креативная педагогика, дошкольное образование.

The article shows the possibility of using sand art technology in working with young children. Fairytale therapy in the sand fits organically into the children's play activities, it does not create additional stress for a child who felt stressed after a traumatic, stressful situa-

tion. It distracts children from significant experiences, revitalizes the sphere of physical sensations blocked as a result of mental trauma, does not develop fatigue, as it is based on already formed skills and abilities. Throughout the entire art therapy session, children were maintained at a good enough level of performance and activity. In addition, creative activities helped to relieve tension and optimize the repertoire of protective and adaptive reactions.

Key words: sand art technology, early childhood, preschool age, creative pedagogy, preschool education.

Вступ. Арт-технології - метод навчання, який здійснюється через застосування засобів художньої творчості. На відміну від занять, спрямованих на систематичне навчання будь-якому мистецтву, заняття арт-терапії мають скоріше спонтанний характер, і вони спрямовані не на творчий процес, а на терапевтичний результат. Одним з нетрадиційних методів роботи з дітьми, які мають соціально-психологічні проблеми, є пісочна терапія з використанням казки. Інтегровані заняття з психології з використанням пісочної казкотерапії вдосконалюють зв'язне мовлення і дозволяють ефективно коригувати емоційно-вольову сферу таких дітей, виходячи з їх творчого матеріалу.

Метою статті є виявлення особливостей проведення ігор-казок у пісочниці та їх значення у житті дітей з соціально-психологічними проблемами.

Виклад основного матеріалу. Поняття арт-терапії має кілька значень: розглядається як сукупність видів мистецтва, які використовуються в лікуванні і корекції;

- як комплекс арт-терапевтичних методик;
- як напрямок психотерапевтичної та психокорекційної практики;
- як метод.

Вважається, що термін арт-терапія сформував Адріан Хілл у 1938 році для позначення різних форм психосоціальної підтримки пацієнтів з психічними та соматичними захворюваннями, яка базувалась на їх заняттях образотворчою діяльністю. В основі прийомів арт-терапії полягає ідея З. Фрейда про те, що внутрішнє «Я» проявляється у людини у візуальній формі кожного разу, коли вона спонтанно творить, а також думка К Юнга про персональні та універсальні символи (Андреева, 2014).

Піонери застосування психотерапії у дітей і підлітків обґрунтовували свою практику з психоаналітичної точки зору, що дозволило їм знайти механізми і фактори терапевтичної художньої експресії, а також природу і роль відносин дитини з фахівцем. В останні роки в арт-терапевтичній роботі з дітьми набувають поширення підходи, які в більшій мірі, ніж психоаналіз,

враховують вплив культури, соціальних та інших факторів середовища на психічний розвиток дитини. Вони характеризуються більш короткими термінами терапії і сфокусовані на конкретних «мішенях». Зарубіжні арт-терапевти (Д. Віннікотт, В. Ловенфельд, А. Фрейд та ін.), які працювали з дітьми, обґрунтували свою практику з психоаналітичної точки зору.

Звернення до психоаналітичної теорії та методології дозволило закордонним арт-терапевтам обґрунтувати механізми і фактори терапевтичної художньої експресії, а також природу і роль відносин клієнта з фахівцем.

У дитинстві активно застосовують такі арт-техніки, як робота з пластичним і природним матеріалом, що забезпечує активізацію сенсорних відчуттів. Однією з найбільш продуктивних арт-технологій ми вважаємо техніку роботи з піском. Вперше ідея використання ігор з піском була реалізована англійським дитячим психотерапевтом Маргарет Ловенфельд у 1930 році (Копытин, 2015).

Пісочна терапія це різновид терапії виразними мистецтвами, яка допомагає вирішити ряд серйозних проблем за допомогою творчості. Даний метод є невербальною формою психокорекції, основний акцент робиться на творчому самовираженні, що виявляється в символічній формі в процесі створення творчого продукту. Творчими продуктами виступають образи, світи і ситуації, побудовані певним чином в пісочниці. Метод включає в себе не тільки невербальну, а й вербальну експресію, тобто розповідь про готові композиції, історію, яка розкриває сенс.

Переваги використання піску як розвиваючого засобу полягає в тому, що він дозволяє дитині втілити будь-які образи і задуми, вільно виражати себе і свої емоції. В силу вихідної неструктурованості в його використанні немає чітких рамок і кордонів.

Для малювання на піску дитині не потрібні складні образотворчі навички, крім того є можливість миттєвого коригування будь-якого образу. Пісок можна підігрівати, охолоджувати, тим самим ще більше активізуючи відчуття дитини. При цьому пісок не бруднить руки, як глина і ця властивість забезпечує додаткові переваги цього матеріалу для роботи з дітьми. Для будь-якої людини сам контакту з піском як матеріалом викликає позитивні емоції і комфорт. Властивості піску дозволяють дитині впоратися зі своїм внутрішнім напруженням і, в цілому, гармонізувати її емоційну сферу (Андреева, 2014).

Заняття в пісочниці розвивають дрібну моторику і просторове мислення, уяву, заспокоюють. У пісочній терапії використовується музичний і колірний супровід. В основі пісочної терапії лежить уявлення про зв'язок між дрібною моторикою і розвитком півкуль головного мозку у дітей. При взаємодії з піском використовуються дві руки, що здійснює позитивний вплив на розвиток правої і лівої півкулі, та їх взаємодії, що гармонізує емоційний стан дитини. В

процесі занять дитина заспокоюється, тренує увагу, у неї зміцнюється нервова система. (Копытин, 2015).

Сучасна казкотерапія пропонує для ігор на піску безліч технік, прийомів, способів і методів. Це і різні види розповідання, драматизація, дописування, переписування, ілюстрування, аналіз казкових сюжетів, ліній поведінки героїв і антигероїв, способів переживання біди, стратегій продуктивних дій тощо (Зинкевич-Евстигнеева, Горбенко, 2010).

Принципи казкотерапевтичної корекції з використання піску і розвитку близькі до принципів гуманістичної, позитивної терапії:

1. Під казкотерапевтичною корекцією розуміється систематичне посилення потенційності і творчих здібностей людини, за рахунок якого відбувається подолання проблемних елементів.

2. Під психодіагностикою за допомогою «казкових» прийомів мається на увазі проєктивна діагностика, що описує як цілісну картину особистості, так і окремі її проблемні і потенційні елементи.

3. Казкотерапевтична корекція виключає директивну зміну негативних форм поведінки. Замість цього пропонується принцип «розширення спектру альтернативних реакцій». Тобто дитині в казковій формі пропонується безліч моделей поведінки в різних ситуаціях і надається можливість програти, «прожити» якнайбільше з цих моделей. Досвід показує, що чим більший у дитини арсенал можливих рішень, моделей поведінки, тим краще вона адаптована до умов навколишнього світу (Андреева, 2014).

Казкотерапія в пісочниці проводиться з урахуванням трьох основних правил:

1. Доречність. Потрібно обов'язково обрати час, коли із дитиною доречно прослухати казку. Можна зупинити гру, навівши казку як приклад ситуації, а під час казки можна і зупинити розповідь диктора на середині і відповісти на питання.

2. Щирість. Забезпечити впевненості в собі, впевненість в ефективності методу, казкотерапію організовує фахівець.

3. Дозування. Казкотерапія для дитини повинна бути дозованою і час від часу повторення тих казок, які подобаються більше, викликають більше емоцій і відгуку (Сакович, 2008).

Для безпосереднього казкотерапевтичного впливу використовується три види казок:

- художні (народні та літературні), тобто традиційні;
- психокорекційні;
- психотерапевтичні;

Психотерапевтичні казки - особливий вид казок, які розкривають глибинний зміст подій. Вони не завжди однозначні, не завжди мають традиційно

часливий кінець, але завжди глибокі і проникливі. Ці казки присвячені проблемам життя і смерті, відношенню до втрат і надбань, любові і вибору правильного шляху в житті. Вчасно розказана казка для дитини - значить стільки ж, скільки психологічна консультація для дорослого. Відмінність тільки в тому, що від дитини не вимагають вголос робити висновки і аналізувати, що з нею відбувається: робота йде на внутрішньому, підсвідомому рівні (Вилюнас, 2011).

Психокорекційні казки використовуються для м'якого впливу на поведінку і світогляд дитини, для подолання її психологічних проблем. Казки цього типу використовуються для коригування тих чи інших рис характеру дитини, які ускладнюють її життя. Це може бути зайва сором'язливість, неохайність, примхливість, хвастощі, схильність вирішувати свої проблеми за допомогою агресії.

Психокорекційні казки можуть навчити дітей ввічливості, доброзичливого ставлення до оточуючих, бережного ставлення до природи. При цьому, вони ще й підсилюють природний творчий потенціал і творчі здібності дитини. Вплив психокорекційних казок можна назвати «м'яким натяком» - дитині просто розповідається казка, в якій на прикладі головного героя показується, як потрібно чинити в тій чи іншій ситуації, як потрібно правильно поводитися.

Батьки, діти яких мають соціально-психологічні проблеми, можуть звернутися до психолога з наступними проблемами: підвищена тривожність і велика кількість різноманітних страхів, труднощі у взаєминах з батьками і однолітками, адаптація та соціалізація таких дітей, емоційні труднощі - спалахи агресії, нерозуміння емоційних станів дитини. Частою темою консультацій стає також питання про вступ і навчання у школі (Сакович, 2008).

При казкотерапії підвищення якості психологічної допомоги дітям, які пережили насильство, природні або техногенні аварії, військові дії, підвищується за рахунок технологій знаходження і розвитку у них адаптивних копінг-ресурсів, які стануть основою копінг-поведінки дітей, формуючи необхідний адаптаційний потенціал.

На наш погляд, казкотерапія в пісочниці добре підійде для роботи з такою групою дітей. Її важливою особливістю є можливість зниження опору і встановлення контакту завдяки впливу на клієнта не безпосередньо, а через роботу з малюнком або іншим продуктом творчості (Зинкевич-Евстигнеева, Горбенко, 2010).

Казкотерапія з дітьми - жертвами насильства допомагає (Сакович, 2008):

- відновлювати почуття власної гідності;
- реалізувати більш широкий репертуар захисно-приспосувальних реакцій;

- при контакті з різними матеріалами дозволяє не тільки актуалізувати і відреагувати травматичний досвід, а й оживити сферу фізичних відчуттів, заблокованих в результаті травми.

Інтенсивний характер індивідуальної казкотерапії може створити розвиток потенційної ситуації, здатної провокувати у дитини травматичний досвід. Довіра дитини, яка пережила насильство, до психотерапевта часто формується дуже повільно і може статися лише за наявності чітких меж і структури психотерапевтичних відносин.

В системі освіти такий опосередкований контакт в процесі консультування та корекції психологічних проблем дозволяє швидше знайти підхід до таких дітей, не завжди готових розкривати свої переживання в ході звичайної бесіди. А завдяки інтерпретації символів і кольорів малюнка, можна не тільки діагностувати глибинні проблеми дитини, але і через зміну продукту творчості вийти разом з нею на трансформацію актуального стану, оскільки дітям з соціально-психологічними проблемами важко висловлювати свої емоції через мовлення (Зинкевич-Евстигнеева, Горбенко, 2010).

До переваг казкотерапії на піску в роботі з дітьми, що мають соціально-психологічні проблеми, можна також віднести більш швидке формування довіри до консультанта і посилення групової згуртованості завдяки особливій увазі саморозкриттю (через продукти творчості) (Сакович, 2008).

Казкотерапія на піску також дозволяє звернутися до труднощів або фантазій дитини, які важко обговорювати вербально. Крім того, спільна участь у художній діяльності сприяє створенню в групі відносин взаємного прийняття та емпатії один до одного (Вилюнас, 2011).

До основних факторів терапевтичного впливу в казкотерапії на піску відносять:

- фактор художньої експресії (обходячи цензуру свідомості, проблема клієнта все ж таки виявиться в створеному ним арт-об'єкті, тим самим дозволяючи спілкуватися з клієнтом на емоційному рівні його роботи),
- фактор інтерпретації і вербальності зворотного зв'язку і
- фактор психотерапевтичних відносин з консультантом.

В умовах групової роботи проявляється також фактор внутрішньогрупових комунікативних процесів і відносин. На наш погляд, мікро-групова і групова форма краще за індивідуальну підходить для корекції дітей, що мають соціально-психологічні проблеми. Групова арт-терапія забезпечує велику психологічну захищеність, так як дає їм можливість самим контролювати свої переживання (Вилюнас, 2011).

Групова терапія позбавлена деяких негативних моментів індивідуальної терапії, пов'язаних з інтенсивними терапевтичними відносинами, що провокують додаткову віктимізацію дитини, наприклад, через занадто директивну

позицію фахівця. Більшість фахівців рекомендують використовувати в роботі з жертвами сексуального насильства, в першу чергу, групову арт-терапію (Зинкевич-Евстигнеева, Горбенко, 2010). Ця форма дозволяє подолати почуття соціальної ізоляції і провини, яку переживають жертви сексуального насильства і діти з дисфункціональних сімей. Групова взаємодія з однолітками в присутності двох психотерапевтів в певній мірі сприяє формуванню у жертв насильства досвіду позитивних сімейних відносин

Робота в умовах арт-терапевтичної групи дозволяє дітям відчувати велику автономність і зберегти межі свого особистого простору. Вона також передбачає можливість взаємної підтримки як однолітками, так і психологом, що вкрай важливо при становленні самооцінки і успішності дитини (Копытин, 2015).

При організації групової арт-терапевтичної роботи в пісочниці з дітьми, що мають соціально-психологічні проблеми, слід враховувати специфічні особливості даної вікової категорії. Так, для таких дітей може бути характерна підвищена уразливість в ситуаціях міжособистісних конфліктів, хворобливе реагування на критику малюнків з боку групи або спроби прямих інтерпретацій.

В системі освіти казкотерапія на піску буде особливо корисна для корекції негативної «Я-концепції», при труднощах емоційного розвитку, переживаннях емоційного характеру, стресових станах, неадекватній поведінці і порушеннях відносин з близькими людьми (Копытин, 2015).

Багато з цих труднощів, а також інші характерні проблеми для дитини, яка має соціально-психологічні проблеми, на наш погляд, можна скорегувати через розвиток емоційного інтелекту. Так, усвідомлення своїх емоцій в тій чи іншій ситуації, розвиток навичок управління своєю поведінкою через емоції та правильне вираження емоцій, а також підвищення здатності до емпатії допоможе дітям впоратися з багатьма актуальними для них труднощами (Сакович, 2008). При цьому саме казкотерапія на піску дає можливість на рівні образів експериментувати з різними емоціями: досліджувати свої емоційні стани через аналіз продуктів творчості, безпечно виражати їх в соціально прийнятній формі.

Створення арт-об'єктів (а також їх символічне руйнування в ході арт-терапевтичних сесій) дозволяє безпечно виражати навіть почуття сильного гніву. Таким чином, в рамках даного напрямку можлива робота з соціально неприйнятними емоціями, які зазвичай придушуються і витісняються. Крім того, заняття різними видами творчості в арт-терапевтичних групах здатне підвищити адаптаційні навички дітей до повсякденного життя, знизити втому і негативні емоційні стани та їх прояви, пов'язані з перевантаженнями.

Таким чином, на наш погляд, використання методу казкотерапії на піску добре підходить для корекції широкого кола психологічних проблем дітей з

соціально-психологічними проблемами, що беруть свій початок в емоційній сфері.

Висновки. Арт-терапевтичні практики, зокрема казкотерапія на піску, в даний час є найрезультативнішими формами психологічної допомоги в кризових ситуаціях для дітей. Такі заняття проходять зазвичай у відносно вільній формі, не примушуючи дитину до будь-яких дій, оскільки дитина не думає про кінцевий результат, вона отримує задоволення від самого процесу, відчуває себе вільно і захоплена тим, що відбувається. Досвід практичного застосування методу казкотерапії на піску при роботі з дітьми, які на своєму ще невеликому життєвому шляху зустрілися з кризовими станами і надзвичайними ситуаціями, сформували страхи і проблеми поведінки, показав свою ефективність. Заняття з використанням методів казкотерапії на піску допомагають дітям впоратися з психотравмуючою ситуацією, пережити її на новому рівні, сформувати нові типи поведінки, позбутися фобій, скорегувати поведінкові установки. Як правило, такі заняття не мають протипоказань і можуть проходити в груповий формі.

В результаті застосування казкотерапії на піску можна отримати наступні результати:

- діти вчаться долати бар'єри в спілкуванні, тонко відчувати один одного;
- виникнення у дітей особистісної та моральної саморегуляції;
- розуміння громадського сенсу моральної норми;
- засвоєння дітьми соціальних форм вираження почуттів, прояв турботи, співчуття, взаємодопомоги;
- здатні усвідомлено керувати своєю поведінкою і планувати свої дії на основі первинних ціннісних уявлень;
- діти стають більш емоційно чуйними, відгукуються на емоції близьких людей і друзів, співпереживають персонажам казок, історій, оповідань.

Список використаних джерел:

1. Зинкевич-Евстигнеева, Т. Д., Горбенко, Т. М. (2010). Чудеса на песке: практикум по песочной терапии. СПб. Речь. С. 12–20.
2. Андреева, И. Н. (2014). Концептуальное поле понятия «эмоциональный интеллект». Вопр. психологии. № 4. С. 56–66.
3. Вилюнас, В. (2011). Психология эмоций. Хрестоматия. СПб.: Питер. 496 с.
4. Лебедева, Л. Д. (2013). Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. СПб.: Речь. 256 с.
5. Копытин, А. И. (2015). Современная клиническая арт-терапия: Учебное пособие. М.: Когито-Центр. 526 с.
6. Сакович, Н. А. (2008). Игры в песок. Игры на мосту. СПб.: «Речь». 175 с.

Transliteration of References:

1. Zinkevich-Yevstigneyeva, T. D., Gorbenko, T. M. (2010). Chudesa na peske: praktikum po pesochnoy terapii. SPb. Rech'. S. 12–20.
2. Andreyeva, I. N. (2014). Kontseptual'noye pole ponyatiya «emotsional'nyy intellekt». Vopr. psikhologii. № 4. S. 56–66.
3. Vilyunas, V. (2011). Psikhologiya emotsiy. Khrestomatiya. SPb.: Piter. 496 s.
4. Lebedeva, L. D. (2013). Praktika art-terapii: podkhody, diagnostika, sistema zanyatij. SPb.: Rech'. 256 s.
5. Kopytin, A. I. (2015). Sovremennaya klinicheskaya art-terapiya: Uchebnoye posobiye. M.: Kogito-Tsentr. 526 s.
6. Sakovich, N. A. (2008). Igry v pesok. Igry na mostu. SPb.: «Rech'». 175 s.

KUTSYN E.K.,

Graduate Student, Assistant of the Singing Department,
Conducting and Music-Theoretical Disciplines, Mukachevo State University,
Mukachevo, Ukraine

E-mail: w380667005806@gmail.com

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-1901-7422>

PLAYING SANDBOX FAIRY TALES AND THEIR SIGNIFICANCE IN THE LIVES OF CHILDREN WITH SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PROBLEMS